

APPENDIX – APENDICE – ANHANG – APÈNDIX

Text en català de les Directrius per a la conservació i restauració de vitralls (Corpus Vitrearum/ICOMOS, Segona edició, Nuremberg 2004)

1. Introducció

1.1. L'objectiu de les presents directrius és el de definir els principis deontològics que regeixen la conservació i restauració de vitralls de totes les èpoques. Aquestes directrius són concebudes com a text de referència per als restauradors i per als experts en conservació, i serveixen també com a introducció i font d'informació per a particulars i organitzacions responsables de la conservació de vidrieres.

1.2. Les primeres directrius van ser redactades l'any 1989 pel Comitè Internacional del Corpus Vitrearum per a la conservació de vitralls, associat amb el comitè científic internacional de vitralls de l'ICOMOS. Les versions originals del present document han estat redactades en anglès, francès i alemany. Les traduccions en altres llengües han de ser realitzades pels respectius comitès nacionals del Corpus Vitrearum i aprovades pel Comitè Internacional per a la conservació. El Corpus Vitrearum és una organització acadèmica internacional que té per objectiu la recerca sobre vidrieres històriques i la publicació dels seus estudis. El Comitè de Conservació promou la conservació i la restauració de vitralls d'acord amb aquestes directrius, coordina les recerques i fomenta l'intercanvi professional.

1.3. Les directrius defineixen els principis específics de la conservació de vitralls i no repeteixen els principis generals que ja figuren en altres codis deontològics reconeguts a nivell internacional. En relació a aquests darrers, cal referir-se a la *Carta internacional sobre la conservació i la restauració de monuments i llocs* (Carta de Venècia, ICOMOS, 1964),¹ al document que té per títol *Le Conservateur-Restaurateur: une définition de la profession* (Comité de conservation de l'ICOM, grup de treball sobre la formació en conservació i restauració, Copenhaguen, 1984),² l'*ICOM Code of Professional Ethics* (ICOM, Buenos Aires, 1986),³ i les *Línies Directives sur l'éducation et la formation a la Conservation des Monuments, ensembles et sites* (ICOMOS, Colombo, 1993).⁴

1.4. En relació al present document, els mots «vidriera» i «vitrall» inclouen tant vitralls pintats o acolorits com vidrieres ornamentals de vidres incolors emplomats o posats en cinta de coure del tipus Tiffany, en formigó i altres menes de vitralls, tant els conservats *in situ* com els que hagin estat traslladats a un museu o a una col·lecció particular.

1.5. El valor intrínsec d'un vitrall és el mateix que té tota altra obra d'art o monument del patrimoni i, com a conseqüència, la seva conservació mereix el mateix nivell d'atenció i professionalitat, deixant de banda la seva antiguitat i valor al mercat. Un vitrall no pot ser considerat de forma aïllada; per tant, el seu context històric i material, que comprèn també la seva col·locació a lloc i el seu marc arquitectònic i mediambiental, han de ser presos en consideració en qualsevol projecte i acció de conservació. La conservació de vidrieres implica, així, la col·laboració, dins d'un equip pluridisciplinari, d'especialistes que han d'incloure, com a mínim: restauradors qualificats i experts, historiadors de l'art, arquitectes, científics, tècnics de la construcció i —on se'n facin càrrec— representants de les organitzacions governamentals responsables de la protecció de monuments i patrimoni cultural. La tria dels professionals involucrats en el procés de conservació de vitralls hauria de tenir per base la formació inicial d'aquests, la seva formació professional continuada, els seus coneixements i la seva experiència; cal tenir sempre present abans la qualitat de la intervenció que qualsevol consideració econòmica.

1.6. El present document pretén tractar cada un dels components d'un projecte de conservació o de restauració de vitralls. Tot i que alguns aspectes secundaris podrien ser considerats inadequats per a un

¹ Text en català: www.icomos.org/venicecharter2004/catala.pdf (consulta 22 novembre 2018).

² Text en francès: <http://ealbendea.files.wordpress.com/2014/07/leconservateur-restaurateur.pdf> (consulta 22 novembre 2018). Text en anglès: www.icom-cc.org/47/about/definition-of-profession-1984/#.W_U46uhKg2w (consulta 22 novembre 2018).

³ Text en anglès: <http://archives.icom.museum/ethics.html#intro> (consulta 22 novembre 2018). Text en castellà: http://archives.icom.museum/ethics_spa.html#intro (consulta 22 novembre 2018).

⁴ Text en francès: <http://www.icomos.org/charters/education-f.pdf> (consulta 22 novembre 2018). Text en anglès: <http://openarchive.icomos.org/1679/1/AG1993.pdf>, p. 159-162 (consulta 22 novembre 2018).

projecte en concret, cap dels principis que seguiran han de ser descartats a priori i han de mantenir-se com a part imprescindible dels conceptes bàsics del projecte integral de conservació/restauració.

2. Recerca i documentació

2.1. La primera etapa en un projecte de conservació comprèn un estudi de la història de l'obra, de la seva funció, dels seus materials i tècniques, dels tractaments que ha patit, i també de les seves condicions actuals de conservació. Com que aquesta feina es correspon amb el tipus de recerca realitzada pels equips del Corpus Vitrearum, és altament beneficiós coordinar aquestes tasques prèvies amb el Corpus Vitrearum. Allí on es jutgi necessari, s'han de fer també estudis tècnics i anàlisis científiques dels diferents materials constituents de l'obra, dels productes d'alteracions i dels depòsits superficials. Les bases del pla de conservació i restauració són fixades pels resultats d'aquest estudi preliminar, que és alhora el que defineix els objectius generals de la intervenció, les seves diverses etapes tècniques i l'estratègia de conservació a llarg termini. A partir d'aquest document, s'estableixen els requisits del projecte, que poden també servir de base d'avaluació durant i després de la intervenció.

2.2. És imperatiu documentar de manera completa totes les etapes, des de l'estudi preliminar fins als treballs, i això inclou el detall de les tècniques i material de conservació i restauració utilitzats. Tot prèctec de qualsevol plafó per a una exposició temporal ha d'anar acompanyat d'un informe escrit redactat per un restaurador. El propietari, les institucions públiques —quan hi intervenen— i el restaurador, han d'assegurar la conservació a llarg termini i l'accessibilitat als documents.

3. Conservació preventiva

3.1. La noció de conservació preventiva és fonamental per tal d'assegurar la preservació de les vidrieres, tant si són conservades *in situ* com si estan fora del seu context arquitectònic. En aquest sentit, la creació d'un entorn sa i estable és un dels elements principals a tenir present. La vigilància i el control regular dels vitralls i del medi on es troben, al costat d'un detallat pla de conservació, són els fonaments que fan possible la conservació preventiva dels vitralls.

3.2. Vidrieres de protecció

3.2.1. Els vitralls conservats *in situ* són particularment sensibles a les agressions mecàniques i mediambientals; en conseqüència, la instal·lació de vidrieres exteriors de protecció constitueix una part important de tota operació de conservació preventiva. El sistema de vidrieres de protecció té com a objectiu principal alliberar l'antic vitrall de la seva funció de barrera d'estanquitat de la intempèrie i alhora protegir-lo contra les agressions mecàniques i mediambientals i finalment el d'evitar la condensació en la superfície dels vidres antics. Per les seves pròpies característiques, cada obertura és única i el disseny de la vidriera de protecció ha de tenir presents les necessitats específiques del vitrall concret i del seu entorn arquitectònic, així com també l'impacte físic i visual sobre el propi monument. Hi ha diversos sistemes de protecció que poden adaptar-se a casos particulars i que van des de sistemes en els quals la cambra d'aire té ventilació cap a l'exterior, fins a les vidrieres dites isotèrmiques, en les quals la ventilació es fa cap a l'interior de l'edifici; aquestes darreres són les que avui en dia són considerades com les més eficaces. El bon coneixement del funcionament i defectes dels diferents sistemes és imprescindible per tal de concebre el millor sistema per a un cas concret. La instal·lació de vidrieres de protecció pot minimitzar les intervencions de restauració o fins i tot fer-les innecessàries i facilitar el desmuntatge de plafons. La col·locació de xarxes de protecció pot aportar encara una garantia suplementària contra xocs mecànics, però cal tenir present el seu impacte visual.

3.3. Manipulació, transport, emmagatzematge i exposició

3.3.1. Els plafons dels vitralls han de ser manipulats de manera molt particular, per tant, només persones especialment formades poden fer-se càrrec del desmuntatge i manipulació.

3.3.2. Per al transport, és aconsellable embalar els plafons de les vidrieres en caixes, en posició vertical i ben fixes. Tot i això, poden ser transportats en pla aquells plafons que tinguin l'estructura de plom inestable, o la pintura fràgil, o siguin de petita mida o bé fragments solts; però sempre cal tenir present que tota la seva superfície ha de reposar sobre el suport. Un cop emmagatzemats, els plafons poden posicionar-se en vertical o bé en horitzontal, sempre que el suport es faci en tota la superfície.

3.3.3. La tria dels materials d'emballatge, emmagatzematge i presentació dels plafons ha de partir d'un bon coneixement de la seva estabilitat química, de les seves propietats d'emanacions gasoses, del seu poder d'absorció de la humitat i de les seves propietats d'abrasió.

3.3.4. Per a la presentació museogràfica, cal tenir cura de reduir al màxim els nivells lumínics i l'escalfament degut als llums dins de les taules de llum, ja que això pot alterar negativament certs materials de conservació. Cal preservar els plafons del vitrall del contacte directe del públic mitjançant les barreres oportunes.

4. Conservació activa i restauració

4.1. **Els tractaments de conservació i de restauració** han de basar-se en un bon coneixement de la història de l'obra i en una veritable estratègia de conservació a llarg termini que permeti prolongar el seu manteniment gràcies a mesures de conservació preventiva. Les intervencions no han de ser aplicades de forma sistemàtica a tot el conjunt del plafó. En tot pla d'intervenció cal preveure un temps suficient per a la reflexió, la consulta de diferents especialistes i la documentació; això és aplicable a totes i cada una de les etapes del procés.

4.2. Accés a les obres, conservació *in situ* i tractament previ al desmuntatge

4.2.1. Per tal d'assegurar la seguretat de les obres conservades *in situ* en el temps que duri el seu examen i tractament, cal preveure que es pugui accedir al seu emplaçament amb una certa facilitat. En moltes ocasions això suposa la instal·lació de bastides fetes expressament per a aquesta feina i col·locades a les dues cares del vitrall, sense excloure, en casos particulars, altres mitjans d'accés. A causa dels riscos que suposa tot desmuntatge, segons la naturalesa i l'extensió de la intervenció i dins la mesura que els tractaments a fer ho permetin, la intervenció *in situ* ha de ser considerada com la primera opció. Si amb tot, els plafons han de ser desmuntats, cal vetllar per aplicar mesures totalment reversibles i no destructives per tal de consolidar provisionalment la peça.

4.3. Tractament de la superfície del vidre

4.3.1. Tot tractament de la superfície dels vidres i de la seva decoració ha de ser precedit d'un examen atent i complet per tal d'identificar els materials originals, els fenòmens i productes d'alteració, així com els dipòsits externs. Es pot establir, com a norma general, que els productes d'alteració són manifestacions de la història material de l'obra. L'objectiu principal del tractament de la superfície ha de ser el d'assegurar la conservació del vidre i no pas de recuperar a qualsevol preu la transparència amb l'eliminació de les alteracions i dipòsits de corrosió. En aquells casos en els quals sigui imperativa la neteja, s'ha de fer de manera controlada i localitzada, tenint sempre presents els possibles riscos que impliquen els mètodes i productes utilitzats. Cal absolutament evitar xopar o aplicar compreses a la totalitat de la peça.

4.3.2. La consolidació de grisalles només és aconsellable quan hi ha amenaça que desapareguin. En els casos en els quals la grisalla sembla fràgil però no està escatada ni fa polsim és millor adoptar mètodes de conservació preventiva. En cap cas s'ha de procedir a la recuita de vidres antics.

4.4. Tractament de llacunes i afegits

4.4.1. Les llacunes, els vidres tapaforats, les reorganitzacions i les addicions posteriors són testimonis de l'evolució històrica de l'obra i han de ser estudiats amb molta precisió i ben documentats en el marc de l'estudi preliminar de tota intervenció de conservació o restauració. Les reintegracions de llacunes de vidre o de pintura, les recol·locacions o reposicions d'antigues restauracions no s'han de realitzar si no tenen el suport d'un estudi d'història de l'art i d'història de les tècniques que justifiquin plenament aquestes accions. Les intervencions d'aquesta mena han de respectar principis d'intervenció mínima i de reversibilitat usuals en matèria de conservació. Tota peça de vidre nova haurà de ser identificada amb un procediment permanent, amb indicació de data i signatura o amb altres sistemes de reconeixement.

4.5. Consolidació de l'estructura

4.5.1. Si el vitrall es conserva *in situ*, la seva conservació comprèn també el tractament d'elements d'estructura dels plafons i del marc arquitectònic del badiu en si mateix. És per això que cal la participació en l'operació d'especialistes dels altres materials implicats.

4.5.2. L'estructura sustentant d'un plafó de vitrall pot estar formada per tires de plom, de zinc o d'altres metalls, cinta de coure, formigó, màstic o encara d'altres materials. Deixant de banda la seva antiguitat, aquesta estructura és una part integrant de la mateixa concepció de l'obra i contribueix al seu valor artístic. La seva conservació és un objectiu essencial, tot i que s'hi poden preveure intervencions, fins i tot el seu recanvi, sempre que això sigui motivat per raons de conservació de l'estructura o per necessitats de conservació dels vidres. En certs casos es poden admetre intervencions selectives, si

aquestes són justificades per la necessitat de recuperar una certa llegibilitat de l'obra. En redreçar un plafó bombat s'ha de donar prioritat a la conservació de l'estructura abans que al seu recanvi. No és admissible xopar o escalfar un plafó per tal de restablir-li la forma. Posar o reposar màstic no sempre és necessari i això depèn de l'estat i del lloc de conservació futur del plafó. Si aquesta operació es demostra útil, s'haurà de fer de manera localitzada.

4.5.3. De la mateixa manera, si cal la reparació de peces de vidre fracturat, s'ha de tenir presents la durabilitat i les condicions de conservació del futur plafó per tal de triar els materials d'assemblatge més adients.

5. Impressum

Aquestes directrius van ser redactades per un grup de treball del *Comité International pour la conservation des vitraux* i van ser aprovades per l'*Assemblée générale du Corpus vitrearum international* en el XXII Col·loqui celebrat a Nuremberg (Alemanya) l'1 de setembre de 2004.⁵

⁵ La traducció al català i les anotacions han estat realitzades per la secretària del Corpus Vitrearum de Catalunya, Sílvia Cañellas, amb el suport del vicepresident Antoni Vila i de la resta de l'equip, a partir de la versió en francès de les *Directives pour la conservation et la restauration des vitraux* (www.corpusvitrarum.org), el novembre de 2018. Ha passat per la revisió del Servei de Correcció Lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans i ha estat enviada a el Comité scientifique international pour la conservation des vitraux du Corpus Vitrearum et l'ICOMOS.